

DESPRE BELARUS

dr. Marian BOZA*

Despre Belarus s-a vorbit mult în ultima perioadă, începând cu fasificarea alegerilor prezidențiale care au fost urmate de protestele de contestare a rezultatelor în anul 2020. A urmat mult mediatizată criză a imigranților de la granița cu Polonia din anul următor și totul a culminat cu acceptarea statutului de stat satelit în cadrul agresiunii militare ruse față de statul ucrainean vecin. S-a vorbit însă foarte puțin despre istoria acestui stat slav, știindu-se doar că este un fost stat component al U.R.S.S. „O dictatură din Asia Centrală în Europa Centrală”¹. Un observator rău intenționat ar putea fi tentat să descrie și în acest fel situația la zi din Belarus.

Cu toate acestea, demersul de față este doar o prezentare foarte succintă a câtorva repere istorice din trecutul acestui stat, care va ajuta la înțelegerea comportamentului său politic de astăzi, insistând foarte mult pe o analiză istoriografică despre subiect.

Istoria timpurie a Belarusului este plină de controverse. Savanții belaruși notează pe bună dreptate că țara are o istorie fără consens cu privire la originile statului belarus. Cele trei triburi slave din care se crede că au derivat bielorușii au fost Krivicii, Dregovicii și Radimicii, care au trăit pe râul Dvina, primele două, și ultimul în apropierea râurilor Pripyat și Sozh. Perioada medievală a istoriei Belarusului începe din timpul domniei prințului Rahvalod în principatul Poloțk în 980. La sfârșitul secolului X, Poloțk este anexat de Vladimir, conducătorul Rusiei Kievene, care l-a ucis pe prințul conducător și s-a căsătorit cu fiica acestuia, Rahneda. Cel puțin trei principate au existat pe ceea ce este astăzi teritoriu etnic belarus: Smolensk, Poloțk-Vitsebsk și Turan-Pinsk².

Pe scurt, originile Belarusului pot fi urmărite de la apariția la sfârșitul secolului IX d.Hr. a Rusiei Kievene, primul stat slav oriental. După moartea conducătorului său, prințul Iaroslav cel Înțelept, în 1054, Rusia Kieveană s-a împărțit într-un număr de principate, fiecare centrat pe un oraș.

* Școala Militară de Maiștri Militari a Forțelor Navale „Amiral Ion Murgescu”.

¹ Philippe Perchoc, „L’identité controversée de la Biélorussie, enjeu central de la transition démocratie et économique depuis l’indépendance”, în *Les Etudes de la Nouvelle Europe*, Mai 2007, p. 3, http://www.nouvelle-europe.eu/images/stories/ene_identite_bielorussie.pdf, accesat la 22 iunie 2021

² David R. Marples, *Belarus: a denationalized nation*, Routledge, New York, 2012, p. 1.

Astfel, Polatsk (Poloțk, în rusă), a devenit nucleul Belarusului modern. În 1240, după cucerirea Kievului de către tătari, principatul dominant din Rusia Kieveană, Belarusia și o parte a Ucrainei au intrat sub controlul Lituaniei.

Lucrurile vor fi total schimbate odată cu sosirea în regiune a mongolilor, de luptele purtate cu aceștia și, mai ales, de prezența pentru câteva secole a Hoardei de Aur în nordul Mării Negre.

Mongolii au contribuit la despărțirea slavilor „marii ruși” care au decăzut politic timp de două secole și jumătate (până în 1480) de la alți slavi răsăriteni, inclusiv slavii „belaruși”, eliberați de mongoli, și slavii „ucraineni”, dintre care unii au fost supuși influenței mongolilor nomazi timp de 100 de ani³. Statul rezultat a fost numit Marele Ducat al Lituaniei, Ruteniei și Samogîției. Pentru că teritoriile locuite de slavii de est alcătuiau aproximativ 90 la sută din Marele Ducat, ei au exercitat o mare influență culturală asupra noului stat. Afacerile oficiale s-au desfășurat într-o limbă slavă (o predecesoare atât a belarusei, cât și a ucrainenei) bazată pe slavona bisericească veche, iar codul de legi se baza pe moștenirea Rusiei Kievene. În istoria sa timpurie, regiunea a fost cunoscută sub numele de „Belorusia”, „Rutenia Albă” sau „Rusia Albă”. (Un număr de explicații au fost oferite pentru termenul „alb”.)

Ca și cum aceasta nu au fost suficient de confuze, termenii „Rus” și „Rusia” au fost adesea neclare, uneori în mod deliberat. Rus inițial a fost ceea ce definea Rusia Kieveană, care a existat cu secole înainte de Moscovia (care va deveni mai târziu Rusia). Rusia a pretins mai târziu că este unica succesoare a Rusiei Kievene și adesea a estompat linia dintre cele două. În limba rusă, atât „russkiy” cât și „rossiyskiy” înseamnă „Rusă”. În Imperiul Rus, din 1772 până în 1917, Marele Ducat a fost atașat la „provincii de nord-vest”, pe care administrația rusă le-a subdivizat în provinciile lituaniane (Grodno, Vilna și Kovno) și belaruse (Minsk, Moghilev și Vitebsk)⁴. De la sfârșitul secolului al XIX-lea, activiștii naționaliști s-au bazat în încercările lor de a crea un stat belarus independent pe limba

³ Piotr Murzionak, „Evidence for a Belarusian-Ukrainian Eastern Slavic Civilization”, în *Comparative Civilizations Review*, Volume 73, Number 73, Fall 2015, p. 60, <https://scholarsarchive.byu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1970&context=ccr>, accesat la 25 octombrie 2021.

⁴ Claire Le Fol, „Les Juifs de Biélorussie dans l’historiographie occidentale et russe”, în *Bulletin du Centre de recherche français à Jérusalem* [En ligne], 11 | 2002, mis en ligne le 13 novembre 2007, p. 9, <http://journals.openedition.org/bcrfj/722>, accesat la 17 aprilie 2022.

belarusă, care fusese păstrată în viață de-a lungul secolelor în principal de către țărani. Scena a fost pregătită pentru apariția unei conștiințe naționale prin industrializarea și urbanizarea din secolul al XIX-lea și prin publicarea ulterioară a literaturii în limba belarusă, care a fost adesea suprimată de rusă, iar mai târziu de poloneză, susținute de autorități. Este ironic, deci, că prima entitate statală belarusă, Republica Socialistă Sovietică Belarusă (R.S.S. din Belarus), a fost creată de forțe externe – guvernul bolșevic din Moscova. Și erau aceleași forțe, comuniștii, a căror prăbușire în 1991 a precipitat apariția unui stat independent Belarus, care a fost sfâșiat între dorința sa de independență și dorința de integrare cu Rusia nou independentă⁵. În martie 1991, 83% dintre belaruși au votat pentru rămânerea în cadrul USSR, un procent mai mare decât în orice altă republică din afara Asiei Centrale⁶. Republica Socialistă Sovietică Bieloruse (R.S.S. Bieloruse) a fost înființată la 1 ianuarie 1919, prin forța armelor. În următorii doi ani, Belarus a fost un premiu în războiul polono-sovietic, un conflict soluționat prin Tratatul de la Riga în martie 1921. Conform termenilor tratatului, Belarus a fost împărțit în trei părți: partea de vest, care a fost absorbită în Polonia; Belarus-ul central, care a format RSS Bieloruse; și porțiunea de est, care a devenit parte a Rusiei. R.S.S. Bieloruse a fost încorporată în Uniunea Sovietică când a fost fondată în decembrie 1922 (vezi fig. 1).

Teritoriul RSS Bieloruse a fost lărgit atât în 1924, cât și în 1926 prin adăugarea regiunilor etnografice bieloruse care au devenit parte a Rusiei prin Tratatul de la Riga. Ca urmare a politicii sovietice din Belarus de extindere a teritoriului etnic în 1924 (provinciile Moghilev și Vitebsk) și în 1926 (regiunea Homel) suprafețe de teren au fost transferate de Rusia

Fig. nr. 1

⁵ Clifford J. Mugnier, "Republic of Belarus", în *Grids & Datums*, <https://www.asprs.org/wp-content/uploads/2012/05/02-2013-Republic-of-Belarus.pdf>, accesat la 12 martie 2022.

⁶ Per Anders Rudling, *The Rise and Fall of Belarusian Nationalism, 1906 – 1931*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2014, p. 2.

sovietică în Belarus⁷. Suprafața republicii a fost extinsă de la dimensiunea inițială după tratat de 51.800 de km² la 124.320 de km², iar populația a crescut de la 1,5 milioane la aproape 5 milioane de locuitori. Belarus a fost extins la dimensiunea actuală de 207.600 de km² în 1944⁸.

Într-o definiție clasică des citată, Stalin a descris națiunea ca „o comunitate umană stabilă, constituită istoric, născută pe baza unei comunități de limbă, teritoriu, viață economică și formare psihică care are ca rezultat o comunitate de cultură”. Dacă Ernest Renan a subliniat voința de a „trăi împreună” într-o definiție civică a națiunii în Franța, în opoziție cu modelul german de comunitate etnică, iar Benedict Anderson a descris națiunea ca pe o „comunitate imaginată”, rămâne faptul că formarea unei națiuni presupune o bază identitară comună, fie ea culturală, lingvistică, etnică sau o combinație a mai multor dintre aceste aspecte. În cazul poporului belarus, absența unui teritoriu național înainte de secolul al XX-lea și încorporarea în alte state, diviziunile religioase, precum și marea apropiere culturală și lingvistică cu vecinul rus explică în mare parte însăși dezvoltarea foarte târzie a identității sale naționale. Nu a fost posibilă apariția unei alte configurații politice și identitare? După cum arată Andrew Wilson, proiectul de identitate din Belarus a fost istoric doar o variantă dintre mai multe configurații posibile. În secolul al XIX-lea, câteva alte alternative identitare au ocupat centrul atenției, cum ar fi o identitate civică comună popoarelor balto-slave din ținuturile fostului Mare Ducat al Lituaniei sau o identitate „rusă de vest”, considerând poporul belarus ca o componentă a poporului rus. Existența mai multor proiecte identitare alternative nu a fost surprinzătoare, având în vedere istoria acestor teritorii și fluiditatea granițelor lingvistice și culturale. Într-adevăr, teritoriile care formează astăzi Belarus au aparținut din secolul al XIV-lea până în secolul al XVIII-lea Marelui Ducat al Lituaniei, care a format o uniune cu Regatul Poloniei în 1569, înainte de a fi încorporat în Imperiul Rus la sfârșitul celor trei împărțiri ale Polonia de către Rusia, Prusia și Austria în anii 1772, 1793 și 1795. Simbol al acestei intersecțiuni de istorii și identități, orașul

⁷ Andrej Kotlarchuk, „The Tradition of Belarusian Statehood: Conflicts About the Past of Belarus”, în *Contemporary Change in Belarus* / [ed] Egle Rindzeviciute, Huddinge: Baltic & East European Graduate School, Södertörns högskola, 2004, p. 56, <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:539257/FULLTEXT01.pdf>, accesat la 11 august 2022.

⁸ Helen Fedor (ed.), *Belarus and Moldova : country studies*, Federal Research Division, Library of Congress, 2005, pp. 18-19, <https://archive.org/details/belarusmoldovacoOOfedo>, accesat la 12 februarie 2018.

Vilnius/Vilna/Vilno/Vilnia a fost revendicat atât de lituanieni, cât și de belaruși și nu doar de polonezi și a fost încorporat între 1920 și 1939 în Republica Polonă rezultată din prevederile Tratatului de la Versailles. În secolul al XIX-lea, ținuturile belaruse erau mult mai puțin omogene din punct de vedere religios decât sunt astăzi, împărțite între catolicism și ortodoxie, dar și populate până la începutul secolului al XIX-lea de uniți, recunoscând autoritatea Papei în timp ce practicau ritul bizantin, iar minoritatea evreiască era concentrată în principal în orașe⁹. Biserica Uniată a păstrat multe aspecte ale ritualurilor religioase ortodoxe, combinându-le cu utilizarea limbii belaruse în educație și predici. Datorită concentrării pe limba maternă a oamenilor obișnuiți pentru care Biserica uniată a servit ca punte între cultura națională și moștenirea creștină. Istoricii belaruși U. Arlou și G. Saganovici scriu că religia a devenit un păstrător al valorilor culturale belaruse și a concentrat spiritul dezvoltării culturale naționale. Până în 1839, când Biserica Uniată din Belarus a fost convertită cu forța la Ortodoxia rusă după încorporarea în imperiul rus, când mai mult de 80% din țărănimea belarusă aparținea Bisericii Uniate. Istoria s-a repetat. „Violența la începutul secolului al XVII-lea, când indivizii ortodocși erau forțați să intre în uniunea religioasă din 1596, a revenit două secole mai târziu pentru a se răzbuna pe nevinovați”¹⁰. Istoricul care dorește să se aplece asupra Belarusului în secolul al XIX-lea se vede confruntat cu problema „teritorializării” obiectului său de studiu. Atunci este în fața mai multor opțiuni: poate rămâne la granițele Belarusului contemporan, care nu coincideau cu cele ale provinciilor Imperiului Rus și corespundea foarte aproximativ așa-numitelor provincii belaruse (Minsk, Moghilev și Vitebsk), plus o parte din provinciile lituaniene; el poate de asemenea alege să adopte granițele vremii și să-și limiteze studiul la câteva din provinciile de nord-vest sau toate (lituaniene și belaruse) așa cum fac în general istoricii belaruși; el poate să-și creeze propriile lui frontiere, bazate pe date lingvistice, etnografice sau să-și deseneze propriul Belarus „etnic”; în orice caz și după cum vom vedea, puțini au luat Belarus drept subiect de cercetare și prin urmare care și-au construit și justificat concepția despre această țară.

⁹ Barbara Martin, „Deux drapeaux pour une nation: Le Belarus, entre Europe et Russie”, în *Papiers d'actualité/Current Affairs in Perspective*, N°10 | November 2020, <https://www.fondation-pierredubois.ch/wp-content/uploads/2020/11/2020-no10-Martin.pdf>, accesat la 11 aprilie 2022.

¹⁰ Nelly Bekus, *Struggle over identity: the official and the alternative Belarussianness*, Central European University Press, Budapest, 2010, p. 65.

În sfârșit, el trebuie să știe dacă folosește termenul Belarus sau dacă caută un termen corespunzător la realitatea vremii („Rusia Albă”, „provinciile de nord-vest”)¹¹. Belarus este un stat tânăr care pare să întâmpine dificultăți semnificative în a-și considera identitatea în limitele teritoriului național. Aceste dificultăți se referă la istoria Belarusului care, până în 1991, a făcut întotdeauna parte din imperii sau cel puțin state multinaționale (Marele Ducat al Lituaniei, statul polono-lituanian, Imperiul Rus, Uniunea Sovietică). Dorința de unire politică cu Rusia face parte din această perspectivă. Complexitatea proceselor identitare aflate în desfășurare provine așadar atât din moștenirile unei istorii vechi de secole în cadrul marilor imperii, cât și din noile realități create de independență. Într-adevăr, construcția identității belaruse rezultă din „fabrica sovietică a națiunilor” intră într-o interrelație dinamică cu reprezentările pe care belarușii le au asupra culturii și țării lor în raport cu lumea exterioară¹². Procesele identitare în curs de desfășurare în Belarus, în special la nivel lingvistic și religios, par să plaseze țara într-un spațiu post-sovietic în care referentul supranațional european este provocat de influența culturală rusă. De fapt, marea majoritate a belarușilor folosesc rusa ca limbă de comunicare, practică care progresează constant în detrimentul belarusei. Rezultatele unui sondaj sociologic recent realizat de statul belarus indică faptul că peste 72% dintre belaruși folosesc limba rusă ca principală limbă de comunicare zilnică. Doar 12% comunică zilnic în belarusă, restul folosesc un amestec al celor două limbi numit *trasyanka* (echivalent cu *surzhyk*-ul ucrainean)¹³. Concepția statului Belarus a fost formulată în prima istorie a Belarusului publicată după prima revoluție rusă în 1910 la Vilna (acum Vilnius), scrisă de Vaclau Lastouski în belarusă. În această lucrare istoria acestui pământ a fost privită pentru prima dată dintr-o perspectivă belarusă. Potrivit lui Lastouski, Belarus avea o veche tradiție de stat și propria clasă conducătoare. Ca formațiuni de stat anterioare din Belarus, el a menționat Principatul Poloțk

¹¹ Claire Le Fol, *op. cit.*, pp. 9 – 10.

¹² David Teurtrie, “La russification s’accompagne-t-elle d’une vision du monde russo-centrée? Le cas biélorusse”, în *Anatoli*, n°2 (Représentations du monde dans l’espace post-soviétique), 2011, p. 135, <https://journals.openedition.org/anatoli/500>, accesat la 26 februarie 2022.

¹³ David Teurtrie, “La Biélorussie : entre russification et européanisation”, în Maryline Dupont-Dobrzynski et Garik Galstyan (dir.) *Les influences du modèles de gouvernance de l’Union européenne sur les PECO et la CEI*, ouvrage collectif, Institut européen Est-Ouest, ENS de Lyon, 2011, <http://institut-est-ouest.ens-lyon.fr/spip.php?article349>, accesat la 22 decembrie 2021.

din Evul Mediu, pe care l-a considerat primul stat belarus și Marele Ducat al Lituaniei, Ruteniei și Samogitiei, care, potrivit lui Lastouski, a fost un stat independent Belarus-Lituanian de la mijlocul secolului al XIII-lea până la 1569. În opinia lui Lastouski, după Unirea de la Lublin cu Polonia (1569), Belarus și-a pierdut propria elită politică (nobilimea belarusă a Marelui Ducat al Lituaniei) printr-un proces de auto-polonizare și, mai târziu, sub controlul Imperiului Rus, când autoritățile ruse au lichidat fostele legi ale Marelui Ducat, sistemul său administrativ, Biserica Greco-Catolică și a transformat Belarus într-o regiune rusă fără vreun statut juridic special. În aprilie 1916, la Stockholm Vaclau Lastouski și un alt lider politic, Ivan Luckievic, la conferința *Popoarele Rusiei* au cerut stabilirea autonomiei politice și culturale a Belarusului. A fost în Suedia, unde problema belarusă a apărut pentru prima dată pe scena internațională¹⁴. Concepția lui Lastouski a fost dezvoltată de un alt istoric belarus Mitrafan Dounar-Zapolski (Universitatea din Kiev), care a fost unul dintre cei mai cunoscuți specialiști ai Marelui Ducat al Lituaniei în timpul Imperiului Rus. În 1918, la ordinul guvernului Republicii Democratice Belaruse, a scris o lucrare intitulată *The Basis of Belarus State Individuality*, care a fost publicată în 1919 de Ministerul Afacerilor Externe la Grodno în edițiile bielorusă, engleză, germană și franceză. Dounar-Zapolski a subliniat că numele complet al Marelui Ducat a fost Marele Ducat al Lituaniei, Ruteniei și Samogitiei și, în același timp, a evidențiat predominanța nobilimii belaruse în stat. Concepția Lastouski-Dounar-Zapolski a devenit o bază pentru școala istorică de la Minsk care a existat în anii 1920 în Republica Sovietică Socialistă Belarus, care s-a concentrat mai ales pe Marele Ducat ca stat lituaniano-belarus. Dar în timpul epurărilor lui Stalin, această școală a fost închisă și 32 de istorici profesioniști, inclusiv Lastouski, au fost uciși. Toată munca lor a fost proclamată a fi antisovietică și naționalistă și, prin urmare, interzisă¹⁵.

În general, represiunile au fost mai dure în BSSR decât în multe alte republici sovietice. Cel mai autorizat studiu enumeră numărul de represiuni ale Ceka-OGPU-NKVD pe toată perioada interbelică cu peste 132.168 de persoane. „Aproximativ zece mii” au fost reprimare între 1917 și 1929, este 46.000 între 1929 și 1934 și 86.168 între 1935 și 1940, dintre care 28.425 au fost împușcați¹⁶. În perioada sovietică, istoria Marelui Ducat a fost în mare măsură deturnată, mai ales prin omisiune. Perioada de existență a acestui

¹⁴ Andrej Kotlarchuk, *op. cit.*, pp. 41 – 42.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 42 – 43.

¹⁶ Per Anders Rudling, *op. cit.*, p. 298.

stat multietnic medieval a fost trecută în tăcere sau prezentată în așa fel încât să se minimizeze importanța sa pentru istoria poporului belarus, pentru a nu se hrăni o lectură pro independență și antirusă. Particularitatea acestei bogate perioade istorice este într-adevăr numărul mare de elemente potențial mobilizatoare pentru obiective naționaliste și antimoscovite. Versiunea creării Marelui Ducat al Lituaniei în secolul al XIII-lea insistă asupra invaziei militare a ținuturilor rusești de vest (Belarus) de către lituanieni. O astfel de prezentare a faptelor nu este neutră, deoarece calificarea Marele Ducat al Lituaniei și vorbirea despre invazia lituaniană creează un stereotip extrem de negativ și ostil acestei perioade istorice și acestui stat. Istoria Marelui Ducat al Lituaniei este astfel prezentată ca străină pentru belaruși și ruși, ultimii prezentați ca aliați ai belarușilor. Pentru a ilustra interpretarea sovietică a acestei perioade, merită menționată prima lucrare academică despre istoria Belarusului publicată în Republica Sovietică Socialistă Bielorussă în 1948. Se dedică istoriei medievale mai multe capitole ale căror titluri sunt sugestive lecturii din această perioadă: „Belarus sub stăpânirea prinților lituanieni”, „Dezvoltarea economică și structura de clasă în secolele XIV-XVI”, „Formarea etniei belaruse”, „Întărirea dominației lituaniane asupra pământurilor belaruse în secolele XIV-XVI”. O astfel de lectură a faptelor istorice corespunde canoanelor de materialism istoric marxist care pun accent pe dezvoltarea economică și lupta de clasă. Această interpretare a avut și scopul de a justifica și legitima pretențiile Moscoviei asupra pământurilor slave și să afirme că poporul belarus a aspirat întotdeauna la unirea cu poporul rus. În funcție de versiunea sovietică, ținuturile belaruse intraseră așadar într-un stat concurent al Moscoviei „în ciuda dorinței lor eterne de a fi parte integrantă al Rusiei”¹⁷. Chiar și importanța uneia dintre cele mai eminente figuri ale perioadei Marelui Ducat, *Francysk Skaryna* (Georgui Skarina, conform tradiției sovietice), primul tipograf din Belarus, este redusă. „În ciuda tuturor aspectelor progresive ale activității sale, G. Skarina a fost prizonierul timpului său și îngustimii aspirațiilor clasei sale sociale”, conform singurului manual școlar de istorie a Belarusului publicat pe parcursul întregii perioade sovietice. Locul modest acordat Marelui Ducat în acest manual este un indicator al viziunii sovietice de atunci. Însuși faptul că exista un singur manual de istoria Belarusului în URSS și că acest manual a fost publicat numai în 1960 arată clar rolul

¹⁷ Anna Zadora, “La mémoire du grand-duché de Lituanie en Biélorussie”, în *Cahiers Litvaniens*, n°13, Automne 2014 - 15e année, Strasbourg, pp. 31 - 32, <http://www.cahiers-litvaniens.org/collection/Cahiers-Litvaniens-n-13-2014.pdf>, accesat la 23 mai 2021.

extrem de redus al istoriilor naționale în epoca sovietică¹⁸. Manualul a avut 11 ediții, rămânând singurul suport educațional cu acest subiect până la Perestroika. Numărul de cărți editate a fost de 9.000 de exemplare (pentru o țară cu 9.000.000 de cetățeni), ceea ce este un indiciu al locului minor acordat istoriei Belarusului ca disciplină școlară în perioada sovietică. Manualul a fost folosit în ultima clasă de liceu general (clasa X-a)¹⁹. Primii ani de independență au fost marcați de dorința de a evidenția specificul istoric și cultural al Belarusului într-un mod de a arăta, în urma ideologiei naționaliste promovată de Frontul Popular, că identitatea lor națională este veche și că a fost pervertită în perioada sovietică. Deși organele de decizie politică sunt dominate de vechea nomenclatură comunistă, ideile naționaliste dezvoltate la sfârșitul anilor 1980 au găsit o anumită popularitate cu elitele politice care caută să legitimizeze menținerea lor la putere și independența țării. În 1992, o conferință internațională de formare și dezvoltare a conștiinței naționale belarusă se ține la Minsk, apoi Academia de științe a țării își asumă proiectul de a dezvolta o istorie științifică națională. Mai mulți istorici reînvie așa-numita teorie a substratului baltic, care atestă că poporul belarus are origini baltice și că asimilarea lor cu triburile slave datează doar din Evul Mediu. Această teorie contrazice istoriografia sovietică care a prezentat poporul belarus ca provenind dintr-un trib slav comun celor care trăiesc în Rusia, Ucraina și Belarus. Povestea Belarusului urmărește, de asemenea, să dovedească vechimea construcției statale a țării și orientările sale occidentale. Lucrările istoricilor de la începutul secolului al XX-lea, precum Vatslau Lastouki și Ousievalad Ignatouski, sunt mobilizatoare. Aceste lucrări preamăresc perioada Principatului Polotsk (secolele XI-XII), prezentată ca prima epocă de aur a Belarusului, din cauza rolului liderilor politici și eforturile lor de a-și menține independența în Rusia Kieveană²⁰. A doua perioadă istorică importantă în istoriografia din Belarusul independent se referă la Marele Ducat al Lituaniei, o entitate politică medievală care se întinde de la Marea

¹⁸ *Ibidem*, p. 32.

¹⁹ *Idem*, „History Teaching In Belarus: Between Europe And Russia”, în *International Journal of Historical Learning, Teaching and Research [IJHLTR]*, Volume 15, Number 1 – Autumn/Winter 2017, p. 5. https://history.org.uk › IJHLTR_15.1_Zadora.pdf, accesat la 14 septembrie 2021

²⁰ Alexandra Goujon, „Nationalisme et identité en Biélorussie”, în *Chaillot Paper*, n° 85, November 2005, pp. 15-16, <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/cp085.pdf>, accesat la 12 mai 2021

Baltică până la Marea Neagră care se formează în secolul al XIII-lea. Limba oficială a acestei entități a fost belarusă veche, după cum reiese din Statutele Marelui Ducat publicate în 1588. Pentru unii istorici și oameni politici, tocmai în Marele Ducat al Lituaniei belarușii își trag tradiția politică pe baza principiilor democratice și pluraliste și orientate spre Occident. După unirea Marelui Ducat cu Polonia în 1569 (Uniunea de la Lublin), Conciliul de la Brest din 1596 a înființat Biserica Greco-Catolică (uniată) care va fi una dintre cele mai practicate religii din regiune. În timp ce creația acestei Biserici este prezentată de istoriografie sovietică ca instrument de polonizare și convertirea bielorușilor la greco-catolicism, ea este apreciată de istoriografia independentă belarusă ca având un specific național²¹.

Marele Ducat al Lituaniei a fost astfel scos din uitare și plasat în vârful piramidei memoriale a Belarusului la începutul anilor 1990. Unul dintre motivele pentru aceasta este că de-a lungul istoriei poporului belarus care au fost în cea mai mare parte o succesiune de dominații, presiuni și războaie, perioada Marelui Ducat poate fi considerată o excepție. Istoricii naționaliști au început să vadă în el un stat belarus și să califice secolul al XV-lea ca „Epoca de Aur din Belarus”. Faptul că Marele Ducat a purtat mai multe războaie împotriva Moscoviei este un argument care poate fi utilizat pentru a legitima independența față de Moscova. Este citat exemplul Bătăliei de la Orcha, 8 septembrie 1514, când trupele Marelui Ducat al Lituaniei, din care făceau parte și ținuturile belaruse, depășite numeric, au învins trupele din Moscova. Această victorie este accentuată de istoriografia naționalistă pentru a arăta că în istoria belarusă există alternative la perioada sovietică, alte victorii decât cea din Al Doilea Război Mondial, și că relațiile ruso-belaruse nu au fost întotdeauna amicale²².

Fig. nr. 2 După Marek Jan Chodakiewicz, *Intermarium: the Land between the Black and Baltic Seas*, Routledge, New York, 2017, p. 542

²¹ *Ibidem*, p. 16.

²² Anna Zadora, „LA GRANDE GUERRE PATRIOTIQUE COMME PILIER DE L'IDENTITÉ NATIONALE: UNE ÉTUDE BIÉLORUSSE”, în *Revue d'études*

Publicarea cărții scrise de Mikola Ermalovitch, intitulată „Marele Ducat al Lituaniei, un stat belarus”, a avut efectul unei bombe în discursul istoriografic și politica țării. Calificarea Marelui Ducat ca fiind al Belarusului într-o manieră deschisă și directă a fost o provocare pentru întreaga perioadă sovietică care a ascuns istoria medievală. A fost și o provocare pentru istoriografiile statelor vecine succesoare ale Marelui Ducat, în principal pentru istoricii lituanieni. O astfel de însușire a Marelui Ducat mărturisea și dorința de a monopoliza un trecut glorios, epoca de aur fiind un mit puternic al prețurii societății. Începe introducerea în carte prin următoarele cuvinte: „Titlul cărții nu poate să nu uimească cititorul. Un stat belarus cu nume lituanian? În știința istorică, ideea că Marele Ducat al Lituaniei era un stat lituanian a devenit o axiomă, deși faptul că pământurile care îl constituiau erau rodul cuceririlor Lituaniei nu au fost dovedite”²³.

În aceeași istoriografie, integrarea definitivă a teritoriilor belaruse în Imperiul Rus la sfârșitul secolului al XVIII-lea este prezentată ca o „catastrofă națională” care încheie dezvoltarea statului belarus. Activitate de mișcare naționalistă la sfârșitul secolului al XIX-lea și crearea Republicii Democratice Belarusia în 1918 corespunde celei de-a treia epocă de aur a belarușilor. Perioada sovietică este atunci criticată din cauza politicii sale de reprimare a culturilor naționale și eradicarea reprezentanților săi amenințând astfel existența mai multor națiuni inclusiv națiunea belarusă. Dezvăluirile din 1987 referitoare la gropi comune datând din perioada 1937-1941 în suburbiile Minskului (Kurapaty) fac parte din această acțiune de denunțare. Ele ajută la construirea unei povești care a devenit oficială la începutul anilor 1990 și care a intrat treptat în manualele școlare. Valorificarea anumitor perioade istorice este evidentă tot prin alegerea emblemelor

naționale care sunt adoptate la scurt timp după proclamarea independenței. Steagul alb-roș-alb și stema *Pagonia* sunt alese cu referire la utilizarea lor în Marele Ducat al Lituaniei chiar dacă unii dintre foștii comuniști îi numesc antisovietici, căpușe și fasciști, amintind că au fost folosite de către naționaliștii belaruși sub ocupația germană în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Întărirea identității naționale a Belarusului după

5/1 N° 47, pp.288-289, <https://www.cairn.info/revue-d-etudes-comparatives-Est-Ouest-2010-1-page-287.htm>, accesat la 3 iunie 2022.

²³ Anna Zadora, „La mémoire du grand-duché de Lituanie en Biélorussie”, p. 33.

independență necesită și promovarea limbii naționale în toate sferele de activitate. Belarusizarea trebuie să înlocuiască politica de rusificare care a fost dusă de către liderii sovietici și care se traduce prin dispariția educației în belarusă: la sfârșitul anilor 1980, doar 0,2% dintre elevii de liceu sunt înscriși în școli în care limba de predare este belarusă. O lege privind limba, adoptată de Sovietul Suprem al Belarusului în 1990, a făcut din belarusă singura limbă oficială a țării. Limba belarusă este atunci privilegiată în administrație, în educație, în mass-media și publicații. Promovarea sa face totuși obiectul rezistenței unora dintre elitele politice și majoritatea populației care sunt rusofone. Domeniile economice și financiare sunt dominate de limba rusă²⁴. În primii ani de independență a fost promovată identitatea națională belarusă distinctă de identitatea rusă, dar și de identitatea sovietică. Se caracterizează printr-o construcție națională specifică care este pusă în discuție odată cu sosirea la putere a lui Lukașenko în 1994. Acesta din urmă utilizează un discurs istoriografic și o politică lingvistică de tip sovietic, adaptându-le în același timp la o strategie politică personală. Promisiunile lui electorale au scopul de a promova integrarea Belarus cu Rusia și pentru a satisface populația de limbă rusă care reprezintă majoritatea în țară. Această politică este implementată în urma organizării unui referendum în 1995, una dintre întrebări se referă la limbă: „Sunteți de acord să dați limbii ruse un statut egal cu limba belarusă?” și la care 83,1% dintre alegători răspund favorabil. Bilingvismul susținut de Lukașenko nu urmărește totuși atât de mult să corecteze o belarusizare, considerată ca forțată, ci mai mult că belarusă este asociată cu opoziția politică a țării. Educația este primul domeniu vizat. Proportia școlilor elementare în care se predă belarusă trece de la 75% în 1993-1994 la 28% în 1997-1998 la nivel național și de la 58% la 4,7% numai în orașul Minsk. În acest context, Liceul de științe sociale din Minsk, singura instituție de învățământ secundar belarus creat în 1992, a fost închis de autorități în 2003. Referendumul din 1995 a ratificat și schimbarea emblemelor naționale: steagul și stema Belarusului din perioada sovietică, din care au fost eliminate simbolurile Partidului Comunist (secera și ciocanul), sunt reabilitate. Datele zilelor naționale sunt restabilite pe 7 noiembrie (Ziua Revoluției din Octombrie) sau stabilirea zilei de 3 iulie (Ziua Eliberării orașului Minsk ocupat de armata germană). Primii ani ai președinției Lukașenko sunt marcați de reabilitarea istoriografiei sovietice condusă de

²⁴ Alexandra Goujon, *op. cit.*, p. 17.

istoricii oficiali ai Belarusului sovietic care critică fostul cutremur naționalist, antisovietismul și rusofobia scrierilor perioadei precedente. Se prezintă cel de Al Doilea Război Mondial ca o perioadă de reper și care ar trebui să sublinieze gradul ridicat de patriotism în rândul belarușilor²⁵.

Pentru o mai bună înțelegere a textului, voi recurge la câteva hărți, cred că destul de sugestive²⁶.

Belarus, fosta Republică Sovietică Socialistă Bielorusă, este cu siguranță una dintre țările mai puțin cunoscute ale Europei. Istoria sa, în special în domeniul politici lingvistice, oferă o ilustrare originală a relațiilor complexe care pot lega limba, națiunea și statul. Cazul acestei țări este deosebit de interesant, recunoașterea belarusei ca limbă aflându-se direct la originea revendicării identitare, apoi teritorială care a dus la formarea statului belarus. Mai mult, limba, datorită unei anumite voințe de control a dimensiunii lingvistice de către puterea politică a URSS și apoi a celui din Belarusul nou format a fost adesea asociat cu schimbări politice majore în țară. Astfel, în ultimii ani, cel puțin, două schimbări majore în politica lingvistică au fost concomitente cu schimbări politice majore. În cele din urmă, Belarus este exemplul unei țări în care putem observa cazul unei lupte pentru supraviețuire, în sfera de utilizare cea mai comună, nu a limbii minorității etnice, ci cea a majorității etnice, în ciuda – sau din cauza – aprobării unui cadru legislativ care ia în considerare cele două limbi. Limbile slave de est includ rusa, ucraineana și belarusă. Ele au un strămoș comun, „protoslava”, și s-au diferențiat datorită evoluțiilor locale independente și marcate de influențe particulare. Schematic, rusa ar fi fost influențată de limbi uralice (Nordul Rusiei, Finlanda), ucraineana de limbile turcice, belarusă de limbile baltice și poloneză. Potrivit susținătorilor limbii belaruse, aceste trei limbi erau deja foarte diferențiate în secolul al X-lea, suficient cel puțin pentru a vorbi de limbi diferite. Rusofilii susțin că la acea

²⁵ *Ibidem*, p. 18

²⁶ http://www.mtafki.hu/inmaps/pdf/Belarus-in-Maps_17.pdf, accesat la 16 iunie 2022.

vreme existau doar variante dialectale ale aceleiași limbi est-slave, rusa. Contemporanii nu au văzut în diferențele lexicale o diferență de limbaj și au folosit doar unul și același nume²⁷. Faza „gramatizării” belarusei „moderne” începe la mijlocul secolului al XIX-lea cu primele gramatici, cea a lui Chpîlevski (1853) și cea a lui Niedzeski (1854), care au fost respinse de Academia Imperială de Științe sub pretextul că „un dialect nu poate avea propriile sale categorii gramaticale”. Cu toate acestea, în 1884, Ia. F. Karski și-a obținut diploma de master în filologie pe tema: „Tabelul sunetelor și forma de vorbire belarusă” și ridică în același timp dialectele belaruse la rangul de limba recunoscută de administrația imperială²⁸. Revoluția din 1905, în timpul căreia partidele poloneze și lituaniene au dat dovadă de o nouă hotărâre și sprijin de masă, pentru mișcarea belarusă totul s-a realizat la o scară mult mai modestă. După revoluție a început ideea belarusă să concureze serios cu ideea imperială a Belarusului ca „Rusia de Vest”. Primul periodic important din Belarus, *Nasha Niva* (Pământul nostru), a apărut în 1906. Înainte de 1914, nimeni nu gândea în termenii unei națiuni belaruse care necesită independența statului. După cum vedem, nu a existat o legătură simplă între „etnie” și naționalism în politică. În orașul Vilnius, vorbitorii de belarusă au depășit cu mult numărul vorbitorilor de lituaniană. În provincia Vilnius în ansamblu, vorbitorii de belarusă erau mai mult de jumătate din populație. În Vilnius, Minsk, Grodno, provinciile Moghilev și Vitebsk, teritorii învecinate ale Lituaniei istorice, vorbitorii de belarusă reprezentau trei sferturi din populație²⁹. Conform Constituției din 1996, în actualul Belarus există două limbi oficiale, rusă și belarusă, dar autoritățile folosesc mai mult limba rusă în afară de evenimentele culturale. Situația a fost aceeași în BSSR din 1933 până în 1991. Limba opoziției este belarusă, limba oficială a Marelui Ducat al Lituaniei (până în 1696), în Republica Democrată Belarusă, RSS Belarusă (până în 1933 cu poloneză, ebraică și rusă) și singura limbă oficială a Belarusului conform Constituției din 1994. Situația este aceeași în ceea ce privește gramatica belarusă. Oficialii

²⁷ Jean-Pierre Jantheau, „Bélarus: de la langue à l’Etat”, în *GLOTTOPOLO*, Revue de sociolinguistique en ligne, N° 1 – Janvier 2003, Quelle Politique linguistique pour quel Etat-nation?, p. 98, http://glottopol.univ-rouen.fr/telecharger/numero_1/gpl1_08jeant.pdf, accesat la 22 martie 2022.

²⁸ *Ibidem*, p. 99.

²⁹ Timothy Snyder, *The reconstruction of nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569-1999*, Yale University Press, New Haven & London, 2003, pp. 53 – 54.

folosesc „narkomauka”, un sistem de gramatică introdus în 1933 în timpul epurărilor lui Stalin împotriva inteligenței naționale, gramatica având o puternică influență rusă. Această gramatică este folosită de autorități, ziare de stat și în sistemul de învățământ de stat. Opoziția folosește gramatica „tarashkevitsa” sau „clasică” creată de Branislav Taraskievic la începutul secolului al XX-lea. A fost folosită în Republica Democrată Belarusă, RSS Belarusă (până în 1933), estul Poloniei (până în 1939), în timpul ocupației naziste din 1941-1944 și de către diaspora belarusă din Vest. Din 1991, aceasta este gramatica folosită de majoritatea ziarelor de opoziție din Belarus, a revistelor neguvernamentale și a internetului neguvernamental.³⁰

Nu putem vorbi despre belaruși sau despre orice alt popor din regiune fără a prezenta, chiar și episodic, prezența unei populații evreiești destul de importantă numeric. Populația totală a zonei desemnate ca fiind belarusă în 1897 a fost de 7,3 milioane, din care 74,6% au dat belarusă ca limbă maternă. Patruzeci și unu de districte sunt incluse în această unitate. În 35 din cele 41 de districte belarușii constituiau peste două treimi din populație. Dintre cele șase excepții, belarușii reprezentau o majoritate în trei districte. Acestea au fost Grodno (65,7%), Minsk (59,2%) și Vitebsk (51,1%). Toate cele trei districte aveau o substanțială populație evreiască care reprezenta al doilea grup etnic ca mărime. În ultimele trei districte, belarușii nu erau majoritari, dar formau cea mai mare comunitate lingvistică³¹. Evreii, care reprezentau 40 la sută din populația urbană și poate trei sferturi din populația sa erau comercianți în 1914, locuiseră în „Ierusalimul Lituaniei” în număr mare timp de patru sute de ani. „Lituania” în cauză era vechiul Mare Ducat, care includea orașe precum Minsk (până la acest moment aproximativ 51 la sută evrei), Homel (55 la sută evrei), Pinsk (74 la sută evrei) și Vitebsk (51 la sută evrei). Vitebsk-ul acestei epoci este cel mai bine cunoscut din picturile nativului său fiul, Marc Chagall³².

În loc de concluzie voi recurge la o glumă populară din epoca sovietică, în care un ascultător sună la Radio Erevan cu o întrebare: „Este posibil”, întreabă el, „să prevestim viitorul?” Răspuns: „Da, nicio problemă.

³⁰ Andrej Kotlarchuk, *op. cit.*, p. 64.

³¹ Steven L. Guthier, „The Belorussians: National Identification and Assimilation, 1897 - 1970. Part I: 1897 - 1939”, în *Soviet Studies*, Vol. 29, No. 1 (Jan., 1977), pp. 41 - 42, <http://www.jstor.org/stable/150727>, accesat la 9 august 2022.

³² *Ibidem*, p. 56.

Știm exact cum va fi viitorul. Problema noastră este cu trecutul: se schimbă mereu”³³.

ABOUT BELARUS

-abstract-

Key Words: Belarus, Belarusian territories, Grand Duchy of Lithuania, Slavic language, Greek Catholicism, Identitary, historiography, Lukashenko, Russian.

Why a paper on the history of Belarus? Perhaps because there is little known about this state, it appeared as a intersection country, which over the centuries has known many influences, we note only the Russian, Polish and Lithuanian ones. That is why it took centuries to develop its identity matrix. In almost all its history it did not exist as a distinct state, but was part of many empires and multi-ethnic states. Currently, we will discover a country of the absurd, where the language and culture of the Russian minority are imposed on the Belarusian majority by the ruling authorities.

³³ Tony Judt, *Postwar: A History of Europe Since 1945*, The Penguin Press, New Zork, 2005, p. 830.